

A paraszti érdekeket súlyosan sértő politika elleni nyílt és tömeges fel lépésre csak ritkán került sor az ún. hosszú ötvenes években. A kényszerítőeszközök széles skálájával rendelkező diktatórikus hatalommal szemben a gazdák inkább az ellenállás rejtett formáit alkalmazták: engedély nélkül vágták le állataikat, nem szolgáltatták be az államnak az előírt gabonamennyiséget, elbújtak a téeszervezők elől. Ez a taktika sokkal eredményesebbnek bizonyult, mint az általában eleve kudarcra ítélt és szigorú megtorlással járó nyílt szembeszegülés. A korszak kutatói is inkább a parasztságnak a hatalmat

ügyesen kijátszó túlélési technikáit vizsgálták, és nemigen foglalkoztak a lázadásnak azokkal a formáival, amelyek bár igen ritkán, de megjelentek a falvakban. Ezek egyike volt a nyírcsaholyi asszonytüntetés.

MI MOTIVÁLTA AZ ASSZONYOKAT?

A Mátészalkához közeli, 3000 lakosú község asszonyainak akciója sok rokon vonást mutat azokkal a tömegmozdulásokkal, amelyeket az ötvenes években egy-egy településen a helyi

társadalom nő tagjai szerveztek. Többnyire az élelmiszer-ellátás hiányosságai generálták ezeket a tüntetéseket. Az asszonyok feladata volt ugyanis a család biztonságos ellátása, a férjről, a gyerekekről, az idősekről való gondoskodás. Ők szembesültek közvetlenül a beszerzési nehézségekkel is. 1950 nyarán például a Szabolcs-Szatmár megyei Ibrány községben azért vonultak az asszonyok a tanács elé, mert aratási időben nem volt megfelelő a község liszt- és kenyérellátása, a helyi kis kapacitású államosított malmot pedig gazdaságtalan működésre hivatkozva leszerelték.

FARKAS GYÖNGYI

LÁZADÓ FALVAK

ASSZONYTÜNTETÉS NYÍRCSAHOLYON, 1960

Az erőszakos téeszervezés elleni nyílt és kollektív fellépés kivételes jelenség volt a hosszú ötvenes években. Az érintettek sokkal inkább az ellenállás egyéni és leplezett módját választották. 1960. február 26-án a Szabolcs-Szatmár megyei Nyírcsaholy községben több száz asszony vonult a tanácsháza elé, hogy tiltakozzon a falu kollektivizálása ellen és visszaszerezze az előző hetek tsz-szervezési kampánya során kényszerből aláírt belépési nyilatkozatokat. A tanácsháza elé vonuló asszonyok egyben saját férjeik ellen is tüntettek, akik szerintük nem védelmezték kellő erővel a család megélhetését biztosító gazdaságot. A nyomásgyakorlás különleges módját választották...

ellenére, amely a kollektív nagyüzem előnyeit hirdette a szétaprózott parcellákkal szemben, a termelészövetkezetben az elszegényedést, a bizonytalanságot látták, amit a működő téeszekről szerzett tapasztalataik is megerősítettek.

A nőtüntetések értelmezése kapcsán gyakran felmerül még az a hipotézis, mely szerint a nők aktív szerepvállalását a veszélyes akciókban az is magyarázhatja, hogy a „gyengébb nem” renitens képviselőivel a hatalom elnézőbben bánt. Kevésbé alkalmaztak velük szemben erőszakot, és büntetésük sem volt olyan szigorú, mint a férfiaké. Ebből a feltételezésből kétféle következtetés adódhat. Egyrészt az, hogy a nők kevésbé érezték veszélyesnek akciójukat, másrészt pedig az, hogy a férfiak maguk helyett a nőket küldték tüntetni. Ők meghúzódtak a háttérben, de a kezdeményezés és az irányítás a kezükben maradt.

Általában az utóbbi elképzelés jellemezte a tüntetések rendőri kivizsgálása során keletkezett nyomozati iratokat is. A hatalommal való szembeszegülésben a passzívnak látszó férfiakat aktív személyeknek, a ténylegesen tüntető nőket pedig csupán a férfitervek szolgái végrehajtóinak igyekeztek feltün-

tetni. A történetíró által dekódolt szövegek azonban sokkal inkább arról árulkoznak, hogy az asszonyok a férfikkal egyenrangú szereplői és sokszor önálló cselekvői voltak ezeknek az akcióknak. Ennek a nyírcsaholyi asszonytüntetés különösen meggyőző példája lehet.

MI IS TÖRTÉNT?

Az 1960 elején elkezdődött erőszakos kollektivizálás hatására február közepére 36 gazda kivételével a község valamennyi gazdálkodója termelészövetkezeti tag lett. A szervezés itt is többé-kevésbé hasonló módszerekkel történt, mint máshol az országban. A nyírcsaholyi római katolikus plébánián vezetett *Historia domus*ba a következő bejegyzés került a kollektivizálásról: „Ami-től rettege félt a község, bekövetkezett. Megkezdődött községünk szocializálása. Ellepték községünket az agitátorok. Először főképpen pedagógusok jöttek, akik többnyire kellemes emberek voltak. Az emberek azonban nem akarták aláírni a belépési nyilatkozatokat. Ekkor jött az erősebb modorú brigád. Ez azután megtörte az ellenállást, fokozatosan. Ennek minden eszköz jó volt!”

A másik jellegzetes szituáció, amelyben az asszonyok készen mutatkoztak a közös fellépésre, általában akkor alakult ki, amikor a helyi társadalom egy-egy, rendszerint férfi tagját a letartóztatás veszélye fenyegette. Az asszonyok viselkedését itt is a gondoskodó attitűd befolyásolta. Ha ugyanis a családfő kiesett a munkából, annak a család megélhetését biztosító gazdaság látta kárát.

Hasonló célból fogtak össze a nyírcsaholyi asszonyok is, hiszen a kollektivizálással létfenntartásuk addigi alapját, a paraszti kisüzemet veszítették el. A gazdálkodók a hivatalos propaganda

a frissen összehozott téészek, és visszaadták a belépési nyilatkozatokat.

MIÉRT NEM CSATLAKOZTAK A FÉRFIAK?

A nyomozati iratokban, elsősorban a rendőrtisztek jelentéseiben megtalálhatók az asszonyokat a háttérből irányító férfiakra szóló feltételezések. A nyírcsaholyi férfiak bizonyára reménykedtek abban, hogy a felvonuló asszonyoknak esetleg sikerül valamit változtatni a kialakult helyzeten, de nem ők vették rá a nőket a tüntetésre. Az asszonyok a férfiaktól függetlenül, önállóan szervezték meg és bonyolították le mozgásukat. Sőt! Aktivitásukat többek között éppen a férfiak passzivitása generálta. Némely megnyilvánulásukból ugyanis arra következtethetünk, hogy megítélésük szerint a férfiak nem tettek meg mindent a kollektivizálás elkerülése érdekében, hagyták, hogy elveszzen megélhetésük és önállóságuk alapja, a föld, a gazdaság. Az aktivizálódó asszonyok a család biztonságát nem az általuk elvárt eréllyel védelmező férfiak helyett léptek akcióba.

Vajon hogyan alakulhatott ki a csaholyi asszonyokban (illetve közülük többekben) ez a vélekedés? Úgy gondolhatnánk, hogy mivel ők is elszenvedői voltak a kollektivizálási kampánynak, s ők maguk is megtapasztalhatták a magánszférába behatoló szervezők erőszakos módszereit, a belépési nyilatkozatot aláíró családfő döntését ők is elkerülhetetlen lépésnek, nem pedig idő előtti kapitulációnak tartották. Vagy talán másként élték meg a nők és másként a férfiak a kollektivizálást?

Valószínűleg alapvetően azonos tapasztalatokat szerzett mindkét társadalmi nem, mégis lehetnek különbségek. Az erőszak inkább a családon belüli döntéshozó, a családfő, a férfi ellen irányult. A szervezők őt keresték fel, őt kívánták meggyőzni vagy megfélemlíteni, az ő aláírását szerették volna látni a belépési nyilatkozaton. Nem véletlen, hogy az agitátorok elől a férfiak rejtőztek el, az asszonyok többnyire otthon maradtak.

A fizikai bántalmazás is főleg a férfiakat érte. Elsősorban őket hívták be a tanácsházára „elbeszélgetni”. A férfiak korai (legalábbis az asszonyok szemében korai) meghátrálásának hátterében minden bizonnyal ott rejlenek a háborúban és a hadifogságban szerzett tapasztalataik is. Elképzelhető tehát,

Más falusi tüntetésekhez hasonlóan (többek között Tyukodon és Porcsalmán 1951-ben) Nyírcsaholyban sem a szervezési kampány alatt fogtak össze az emberek, hogy közösen védekezzenek a kollektivizáló hatalom támadásai ellen. Csak akkor kezdtek el együtt tüntetni, miután már aláírták a belépési nyilatkozatot, megalakultak a téészek, és a megváltozott feltételek között hozzá kellett volna kezdeniük a tényleges munkához. Valószínűleg ekkor szűnt meg az a sokkhatás, amit a kollektivizálás ténye és megvalósulásának módja okozott. A falu lerohanása, a többnyire idegenekből álló agitációs brigádok megjelenése és a lakosság sokszor hetekig tartó zaklatása, megfélemlítése a szervezők tudatos stratégiája volt, és az ellenálló gazdák megtörését célozta. A kampány során többnyire egymástól elszigetelten, egyéni akciókkal próbálták védelmezni önállóságukat (elbújtak a szervezők elől, féligérettel próbálták a döntést halogatni, a legszívósabban ellenálló belépésétől tették függővé csatlakozásukat). Sikertelenül.

Az agitátorok elvonulása után, akik megelégedtek a belépési nyilatkozatok aláírásának kikényszerítésével, látszólag megváltoztak az erőviszonyok. A téészszerzők tömegei helyett a téészkekbe kikényszerített gazdálkodók ekkor csu-

pán néhány helyi és járási tanácsi funkcionáriussal, valamint pártaktivistával találták szemben magukat, akiknek a téészek ún. megszilárdítása volt a feladatuk. Azt kellett elérniük, hogy a gazdák kapitulációjának jelképes aktusa (a belépési nyilatkozat aláírása) valódi behódolássá váljon, elfogadják az új helyzetet. Az ellenük történő fellépés nagyobb sikerrel kecsegtetett, mint a kampány idején a téészszerzők tömegeivel való szembeszállás.

A lakosság kollektív akcióit előidéző helyzetek jellemzőit keresve további fontos szempont, hogy a kollektivizálás a gazdálkodók döntő többségét, csaknem az egész falut érintette. Közös sorscápasnak tekintették, ami közös cselekvésre, a külső támadás elleni együttes fellépésre ösztönözte őket. A kívülről érkező veszély megerősítette a helyi társadalom belső kohézióját és felélesztette önvédelmi reflexeit. Amíg azonban Porcsalmán és Tyukodon az egész falu, nők és férfiak közösen, addig Nyírcsaholyban csak a nők tüntettek. Néhány asszony tervelte ki a belépési nyilatkozatok visszaszerzéséért indított akciót, majd mobilizálták asszonytársaikat. Döntésükben fontos szerepük volt a mátészalkai piacon terjedő híreknek, hogy a közeli falvak némelyikében a lakosság tüntetések hatására már szétbomlottak

hogy amikor a lelki és fizikailag meggyötört férfiak feladták az ellenállást, a nők ezt a gyengeség jelének tekintették és további kintartásra buzdították őket.

A kollektivizáláshoz szerzett némileg eltérő női és férfitapasztalatok figyelembevételével nem igazán tudnánk értelmezni azt a jelenséget, amely a nyírcsaholyi asszonytüntetés egyik jellegzetessége volt. A tüntető asszonyok ugyanis nemcsak a kollektivizáló hatalmat akarták befolyásolni demonstrációjukkal, hanem a férjeiket is. Nemcsak a belépési nyilatkozatok visszaadását követelték, hanem felszólították egymást a férfiak elleni sztrájkra, a házasság megtagadására is. A falu egyik „nagyhangú egyénisége”, a 47 éves K. Józsefné ötlete volt az asszonysztrájk: „*Én kijelenttem... [a tüntető asszonyok] előtt – mondta kihallgatása során K. Józsefné –, hogy az asszonyoknak sztrájkba kell lépni, ne fekjüdjenek a férjük mellé, ne éljenek házasságot, amíg a belépési nyilatkozatot vissza nem kapjuk. Ezt kiabáltuk, hogy vegyék át a többi asszonyok is.*” Az érdekérvényesítésnek ezzel a paraszti társadalomban (is) szokatlan eszközzel akarták a férfiakat felrázni, aktivizálni, cselekvésre bírni.

Még ha csupán pajzán ötletnek szánta is az asszony, a nyírcsaholyi

Lysistrate (Arisztophanész egyik vígjátékának főszereplője, aki az athéni asszonyokkal együtt a házasság megtagadásával próbálta meg az athéni férfiakat a spártaiakkal való békekötésre kényszeríteni) a nők szexuális sztrájkját, akkor is jól jelzi az asszonyok férjikkel szembeni elégedetlenségét. A télesen kívül maradó 36 gazda annak bizonyítéka lehetett számukra, hogy a belépésnek volt alternatívája. Azt gondolhatták, hogy ha férjük nem védte meg a család biztonságos megélhetését jelentő gazdaságot, akkor ők is megtagadhatják a férj iránti házasársi kötelességük teljesítését.

A rendelkezésünkre álló források nem teszik lehetővé, hogy a nyírcsaholyi férfiak nézőpontjából is megvizsgáljuk a kérdést: vajon ők hogyan látták a kollektivizálás során tanúsított magatartásukat, milyen tényezők hatására adták fel végül a kezdeti ellenállást? Csupán azokat a magyarázatokat foglalkozhatunk itt össze röviden, amelyeket az ötvenes évek végi kollektivizálási kampány meglepően gyors „sikerének” okát kereső kutatók fogalmaztak meg.

A történelmi irodalomban általában elfogadott nézet szerint elsősorban az 1956-os forradalom bukása és a megtorlások tapasztalata alakította ki azt a tudatot a magyar társadalomban, hogy innentől nem lehetséges más út,

mint a Szovjetunióé. Ezt a tanulságot a parasztság, amelynek az 1956-os forradalom – bukása ellenére is – pozitív változásokat hozott, a kollektivizálás 1959-es újrakezdése után vont le. Immár harmadszor igazolódott be, hogy a hatalom az egyéni gazdálkodást csak átmenetileg támogatja, majd minden eszközzel annak felszámolására törekszik.

A kivárára, a gazdaságpolitika megváltozására építő paraszti stratégia csődöt mondott. A kollektivizálási kampány során a szervezők jó érzékkel ismerték fel ezt a társadalom-lélektani jelenséget, és agitációjukat – az erőszak legkülönbözőbb megnyilvánulási formái mellett – a kollektivizálás elkerülhetetlenségének, az ellenállás hiábavalóságának hangsúlyozására építették.

Amennyiben a nyírcsaholyi példán teszteljük a fenti hipotézist, igazolhatónak tűnnek azok a nézetek, amelyek szerint a falusi társadalom elvesztette hitét abban, hogy megőrizheti magántulajdonát és az ezzel járó relatív személyi és gazdasági autonómiáját. A tiltakozás reménytelenségét, az ellenállás értelmetlenségét, valamint azt, hogy ezentúl a megváltozott körülményekhez való sikeres alkalmazkodás a túlélés feltétele, úgy tűnik, Nyírcsaholyban a férfiak előbb belátták, mint az asszonyok. ♦